

NYSA AD MAEANDRUM KENTİ PLOUTON-KORE TAPINAĞI'NA İLİŞKİN HAKLARIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

A RE-EXAMINATION OF THE RIGHTS BESTOWED ON THE PLOUTON-KORE TEMPLE IN THE ANCIENT CITY OF NYSA AD MAEANDRUM

EBRU N. AKDOĞU ARCA*

Öz: Makalede Nysa Kenti'nin kutsal alanı Akharaka'da yer alan Plouton-Kore Tapınağı'na, Hellenistik krallardan beri bahsedilen haklara işaret eden bir grup yazıt (τὰ ἱερὰ γράμματα περὶ τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀσουλίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐκείσας καὶ τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ἀτ[ε]λήας) yeniden ele alınarak yorumlanmış ve yeni öneriler getirilmiştir. Söz konusu belgeler MÖ 1 yılında Asia *proconsul*'ü Gnaeus Lentulus Augur'un izniyle kent *strategos* takımından Demetrios oğlu Apollonios Papas vasıtasıyla yeniden yazdırılmıştır. Bu kapsamda dört adet yazıt incelenmiştir. Bu dört yazıt tapınağa en erken imtiyaz veren krallardan itibaren sıralanmıştır ve belgelerin tümü konuyu açıklamaya yönelik kısa giriş metinlerine sahiptir. Belgeler esas olarak tapınağa imtiyazda bulunan yöneticilerin bu ayrıcalıkları verdiğini kanıtlayan mektuplardır. Bunlardan ilki Seleukos I ile oğlu Antiokhos'un Atymbrialılar'a yolladığı mektuptur. İkinci mektup Antiokhos III tarafından Nysa *arkhon*'ları, *boule* ve *demos*'una yazılmıştır. Genel olarak şimdiye kadar Antiokhos III ya da Mithradates VI tarafından yazıldığı düşünülen 3. mektubun yazarının C. Iulius Caesar olabileceği makalede önerilmiştir. Dördüncü ve son mektup ise Demetrios Papas'ın konuya ilişkin belgeleri Asia *proconsul*'üne rapor ettikten sonra valinin tapınak haklarına yönelik aldığı karara ilişkin Nysalılar'ın *arkhon*'larına yazdığı mektuptur.

Abstract: In this article a group of inscriptions indicating the rights (τὰ ἱερὰ γράμματα περὶ τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀσουλίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐκείσας καὶ τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ἀτ[ε]λήας) granted by the Hellenistic kings to the Pluto-Kore Temple in Acharaca, the sacred place of the Nysa, have been reviewed, interpreted and new proposals in respect to these are introduced. In the year 1 B.C., these documents were reinscribed through the *strategos* Apollonios Papas, son of Demetrios, with the permission of *proconsul* Cn. Lentulus Augur. In this context, four inscriptions were examined. These documents were put into chronological order starting with Seleucid kings who first granted privileges to the temple, and each inscribed document has a short introduction explaining the grants bestowed. These documents are basically letters from the rulers which confirm that the said rulers have given these particular privileges to the temple. The first of these is a letter that was sent by King Seleukos I and his son Antiochos to the Athymbrianoi. The second letter was written by Antiochos III for the *archontes*, *boule* and *demos* of Nysa. The author of the third letter might have been the dictator C. Iulius Caesar and not from either Antiochos III or Mithradates VI as has been suggested to date. The fourth and final document is the letter concerning temple rights written by the *proconsul* of Asia to the *archontes* of Nysa through Demetrias Papas who reported on these ancient documents to the governor.

Anahtar Kelimeler: Nysa ad Maeandrum • Asylia • Hikesia • Ateleia, Seleukos I • Antiokhos III • Caesar

Keywords: Nysa ad Maeandrum • Asylia • Hikesia • Ateleia • Seleukos I • Antiochos III • Caesar

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Antalya. ebruakdogu@akdeniz.edu.tr

Nysa'nın yaklaşık 3 km batısında yer alan ve Nysa'ya kutsal bir yolla bağlanan Akharaka¹, modern adıyla Salavatlı Köyü'nde Plouton/Pluto ve Kore'ye² ait bir tapınak olan Ploutonion/Plutonium'dan geriye pek fazla kalıntı kalmamıştır³. Kentin baş tanrıları konumundaki tanrıların tapınağının yakınında, Anadolu çapında ün yapmış ve bir kükürtlü su kaynağı olması dolayısıyla mucizevi tedaviler sunan bir mağara olan Kharonion/Charonium bulunmaktadır. Sahip olduğu bu ayrıcalık Nysa'yı bölgesinde ekonomik açıdan oldukça kalkınmış bir kent haline getirmiştir.

Söz konusu tapınak bu şifa özelliği dolayısıyla Lysimakhos'un MÖ 281 yılında Kurupedion'da yenilmesinin ardından Seleukos kralları Seleukos I ve Antiokhos I'den dokunulmazlık hakkı elde etmiştir⁴. Bu sırada kentin adı henüz Nysa olarak geçmemektedir⁵. Bu hakkın Antiokhos III döneminde de devam ettiğini kabul etmek yerinde olacaktır. Konuya ilişkin yazıtlar hem fragman olarak elimize geçtiğinden hem de bazılarının sağlıklı bir şekilde kopyalanmamış olmasından kaynaklı pek çok sorun mevcuttur. MÖ 1 yılında tapınak hakları ile ilgili eski belgeler (τὰ ἱερά γράμματα περὶ τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀσουλίας αὐτῶν καὶ τῆ[ς] ἰκεσίας καὶ τῆς περὶ τὸ ἱερόν ἀτ[ε]λήας) *proconsul* Gnaeus Lentulus Augur'un izniyle yeniden yazdırılmıştır⁶. Konuyla ilgili elimizdeki epigrafik belgeler şunlardır:

1-Seleukos I ile oğlu Antiokhos'un resmi bir görevliye yolladığı mektup ve mektubun başındaki

-
- ¹ Strab. XIV. 1. 43-48 (649-650); Etym. Magn. s.v. Ἀχαρά; Radet 1890, 232-233, nr. 4. Ayrıca bk. Diest 1913, 10, 16, 24-30; İdil 1999.
- ² Nysa'lılar Plouton ve Kore onuruna *Theogamia* (Kutsal Evlilik) adı verilen panhellenik bir festival kutlamaktaydılar. Philippus Arabs ve Valerianus Dönemleri sikkelerinde *Theogamia* oyunları belgelenmektedir. Bu oyunlar Valerianus Dönemi'nde *oikoumenik* statüye ulaşmıştır. Kore'nin kaçınılışı ile bağlantılı görünen oyunlar muhtemelen Strabon'a (XIV. 1. 45) göre 30 *stadia* uzaklıktaki Leimon'da kutlanmaktaydı: Kos Yazıtı: Syll.³ 1066. Moretti 1953, nr. 61; Segre 1993, 221 (Augustus Dönemi). Nysa Yazıtı ve *agon*'a ilişkin ayrıntılı bibliyografya için: Gökalp-Özdil 2016. Ayrıca bk. Diest 1913, 17-18; Wallner 1997, 143. Öztaner *et al.* 2014, 236 ve dn. 55.
- ³ 2001-2005 yılları arasında tapınakta yapılan kazılarda ele geçen mimari bloklar tapınağın Korinth düzeninde ve muhtemelen MS II. yüzyılın 2. çeyreğinde inşa edildiğini göstermektedir: İdil – Kadioğlu 2005, 393; 2006, 140; 2007, 663-664.
- ⁴ Nysa Küçük Asia ve Hellas coğrafyasında bu hakkı en erken elde eden kent olsa gerektir. Bununla birlikte Rigsby tarafından yazıtın tamamlaması şüpheli görüldüğünden (1996, 400-401) ilk örnek olarak kabul edilmemiştir. Rigsby bu hakkın en erken Delphi Amphiktion Meclisi tarafından MÖ 260'lı yıllarda Boiotia-Koroneia'daki Athena Itonia Tapınağı'na verildiğini öne sürmektedir: Rigsby 1996, 55 vdd.
- ⁵ Strabon'a göre (XIV. 1. 46) kent Athymbros, Athymbrados ve Hydrelas adlı üç Lakedaimonlular tarafından kurulan üç yerleşimin *synoikismos* yapması suretiyle kurulmuştur. Stephanos Byzantios'tan (s.v. *Athymbra*) öğrenildiğine göre Athymbros tarafından kurulan yerleşim olan Athymbra, *synoikismos*'un ve sonradan Nysa olarak anılacak kentin merkezini teşkil etmekteydi. Stephanos Byzantios (s.v. *Antiokheia*) ayrıca Nysa'nın "Seleukos oğlu Antiokhos" tarafından kurulduğunu ifade etmektedir. Etymologicum Magnum'a göre de kentin kurucusu Athymbros adlı bir Giritlidir (Etym. Magn. s.v. Ἀχαρά). Bu veriler nüvizmatik ve epigrafik belgeler vasıtasıyla da kanıtlanmaktadır: Zira Roma İmparatorluk Dönemi'nde basılan bazı Nysa sikkeleri kentin *eponymos* kahramanı olarak Athymbros adını taşıırken (*BMC Lydia* 176, nr. 35; Leschhorn – Franke 2002, 30), Seleukos I ve oğlu Antiokhos I'e (MÖ 281) atfedilen kral mektubunda (aş. nr. 1) ise kent sakinleri kendilerini *Athymbrianoi* olarak adlandırmaktadır. Delos Adası'ndan bir yazıt da bir Athymbrialı'nın yaptığı adaktan bahsetmektedir (IG XI/4. 1235). Bu yazıt da III. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir: Fougères 1887, 274, nr. 37; Regling 1913, 70 dn. 1; Kadioğlu 2006, 4. Dolayısıyla Nysa adı bu tarihten sonra kullanılmaya başlanmış olmalıdır.
- ⁶ Bk. aş. nr. 4.

giriş niteliğinde iki satırlık bir metin: Welles 1934, nr. 9.

Bu yazıt, daha geç tarihe işaret eden diğer yazıtlara (aşağıda nr. 3 ve 4) dayanılarak Hiller von Gaertringen tarafından περι τῆς [ἰκεσίας καὶ ἀσυ]λίας καὶ ἀτελείας] şeklinde tamamlanmıştır⁷. Rigsby burada üç hakkın da mevcut olmadığına inanmaktadır. Çünkü mektupta bu hakların sahibi olan tapınak adı eksik kalmaktadır. Bunun yerine Rigsby τῆς [ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πλούτωνος] şeklinde bir tamamlama önerisi getirmekte ve olasılıkla bu yazıtta tapınak haklarından yalnızca birinin söz konusu olabileceğini ve bu hakkın daha sonradan genişletilmiş olabileceğini önermektedir⁸.

Mektubun başında giriş niteliğinde iki satırlık bir metin olduğunu yukarıda söylemiştik:

[.....ca.13.....θερ]απήαι καθάπερ ι[.....

[.....ca.16.....]ον ἐκάστω[ι] συντέτακ[ται ...

Aslında bu ve diğer yazıtlardaki giriş metinleri şimdiye kadar yeterince değerlendirilmemiş, daha çok mektupların üzerinde durulmuştur. θεραπεία sözcüğü burada “*maintenance or repairs of temples*” anlamında kullanılmış olmalıdır¹⁰. Okunabilen sözcükleri tercüme ettiğimizde: “(tapınağın) onarımı/bakımı için herbir kişi için sıralanmış/düzenlenmiş bulunuyor”. Konuya ilişkin tüm yazıtları birlikte düşündüğümüzde ve özellikle de 4 numaralı yazıttan yola çıkarak bu giriş metnine şöyle bir tamamlama önerisi getirilebilir:

[Πλούτωνος καὶ Κόρης θερ]απήαι καθάπερ κ[αὶ πρότερον¹¹] =43

[εἰς τὸ γραμματῆ]ον ἐκάστω[ι] συντέτακ[ται τὰ ἱερὰ γράμματα]=47

ya da;

[ἱεροῦ τῶν θεῶν θερ]απήαι καθάπερ κ[αὶ πρότερον]=38

[εἰς τὸ γραμματῆ]ον ἐκάστω[ι] συντέτακ[ται τὰ ἱερὰ γράμματα]=47

Bu tamamlama önerisi¹² doğrultusunda metnin çevirisi: “*Plouton ve Kore'nin (tanrıların tapınağının) ilk haline göre onarımı/restorasyonu için tebliğ doğrultusunda*¹³ τὰ ἱερὰ γράμματα her bir kişi için sıralanmış/düzenlenmiş bulunuyor.”

Şu halde tamamlama önerimiz doğru ise, tapınak haklarına ilişkin kentin sahip olduğu belgelerin (τὰ ἱερὰ γράμματα), ilk elde edildiği yöneticiden itibaren MÖ 1 yılındaki düzenlemeye kadar hangi yöneticiden ne elde edildiği şeklinde sıralanmış olmasını bekliyoruz. Bundan başka tanrıların adının bu giriş metninde ister açık ister ima yoluyla ifade edilmiş olması da çok büyük bir olasılıktır. Bu nedenle Seleukos I ve oğlunun mektubunda çok büyük bir ihtimalle *hikesia* ayrıcalığı da yer alıyordu. Zira Rigsby'nin *asylia* yazıtlarına ilişkin *corpus*'unu incelediğimizde *hikesia* iki örnekte

⁷ Gaertringen 1913, 63.

⁸ Her ne kadar Rigsby ilk *asylia*'nın MÖ 260'lardan evvel bahşedilmediğini kabul etse de (bk. yuk. dn. 4) Riet van Bremen, Rigsby'nin görüşünün aksine, *I. Stratonikeia* II, 1001 numaralı yazıtın Nysa yazıtıyla birlikte düşünüldüğünde Seleukos I tarafından bahşedilmiş *asylia* ile alakalı olabileceğini düşünmektedir: Bremen 2007, 221-222.

⁹ *LSJ* s.v. θεραπεία.

¹⁰ Krş. *Syll.*³ 1106. 49 (Cos, MÖ IV/III. yy), 1102. 8 (MÖ II. yy).

¹¹ Bir diğer tamamlama önerisi için krş: *I. Iasos* 150, str. 8: [καθ]άπερ καὶ ἐν τοῖς πρότερ[ον χρόνοις]...

¹² Tamamlama önerisi için krş. Sherk 1969, nr. 5, str.8-10: θεραπεύειν | τὸ ἱερὸν καθάπερ καὶ πρότε[ρον].

¹³ Burada *grammateion* sözcüğü ile kastedilen valinin mektup yoluyla tebliğ ettiği yazıtların taş aklarılıp sergilenmesini içeren buyruğu olmalıdır. Bk. aşağıda sayfa. 194.

karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilk yazıt MÖ IV. yüzyılın ortalarında bir Pers kralının zamanında Tralleis kentinde Dionysos Bakhios Tapınağı için *hiketeria*'nin tesis edilmesine dairdir¹⁴. İkinci olarak da bizim Nysa yazıtlarımız için *hikesia* söz konusudur. Bu durum *asylia*'nın Hellenistik Dönem itibarı ile anlamında genişleme olması ve *hikesia*'yı da ihtiva etmeye başlaması¹⁵ ile alakalı olmalıdır. Dolayısıyla Nysa'ya tanınan bu ayrıcalığın Antiokhos III ve sonrasındaki Dönem'den ziyade Klasik Dönem anlayışının bir uzantısı olarak¹⁶ Seleukos I Dönemi'nde elde edilmiş olması daha olasıdır.

2- Antiokhos III'ün Nysa *arkhon*'ları, *boule* ve *demos*'una yolladığı mektup ile mektubun önünde yer alan kentin kararı: Welles 1934, nr. 43.

Fragman halindeki yazıttan tapınak haklarının söz konusu olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte, girişin ardından Antikhos III'ün mektubunun gelmesi τὰ ἱερὰ γράμματα yazıtlarının tarzıyla benzerlik göstermektedir. Welles yazıtın tapınak haklarıyla ilişkili olabileceğini önermiştir. Aşağıdaki 3 numaralı yazıtta geçen Ἀντιόχου δὲ τοῦ μεγάλου ifadesi bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak burada kararın bir kopyasının Magnesia Kenti'ne dikilmesi ile ilgili kısmından yola çıkarak daha çok tapınağa ya da kente yapılmış olması muhtemel olan bir toprak bağışı/*asylia* alanının sınırlarının genişletilmesinin? söz konusu olduğu düşünülebilir. Zira arazi satışları ya da toprak problemlerinde kararın kopyalarının başka kentlerde de ilan edildiği örnekler mevcuttur¹⁷. Eğer ki bu yazıt *hiera grammata* adı verilen yazıtlar grubuna dahil değilse¹⁸, Antiokhos III'e ilişkin şu an elimizde olmayan başka bir yazıt beklememiz gerekir.

3-Nysa *boule* ve *demos*'una kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir mektup ki bu mektubun içeriğinde tapınak haklarının üçü de mevcuttur: Welles, nr. 64=Rigsby, nr. 185, str: 10-11: τὴν | ἱε-
σίαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀτέλειαν....

Mektubun başında dört satırlık bir başka metin daha yer almaktadır:

A	B
..... ΗΑΞΕΥΟΠ.ΙΟΙΖΟΑ [.....] . ΙΑΠΟΠΟΠΠΟ	
..... ΤΕ... Γ..... ΤΟΤ..... Τ	A καὶ Ἀθυμβριανοῖς ...
..... Ι.Ι..... [.. Ἀντιόχου δὲ τοῦ μεγάλου	
]ου ιζ'.

Mektubu yazan kişinin kimliği belirsiz olmakla birlikte bu kişinin Hellenistik Dönem krallarından biri olduğu konusunda bir *communis opinio* vardır. Bu kralın kim olduğu ise hakikaten tartışmalıdır. Rigsby bu kralın olasılıkla Mithradates VI Eupator olduğunu düşünmektedir¹⁹.

¹⁴ LSAM nr. 75; I. Tralleis nr. 3; Rigsby 1996, 416-417. Ayrıca bk. Ionia-Metropolis'ten yine aynı yüzyıla tarihlenen ve oldukça fragman haldeki bir *lex sacra* için: LSAM nr. 29; Chaniotis 1996, 78-79.

¹⁵ Welles 1934, 57 ve dn. 10.

¹⁶ Sarıkaya 2012, 68, 78.

¹⁷ Antiokhos II'nin eski karısı Laodike'ye Pannoukome'yi satması (Welles 1934, 101-102 nr. 19; SEG XVI. 710; SEG XIX. 676); Pergamon ve *publicani* arasındaki (Adramytteion kopyası: Sherk 1969, nr. 12; IGR IV. 262; I. Adramytteion II, nr. 18; BE [1992], nr. 174); Smyrna kopyası: Sherk 1969, nr. 12; I. Smyrna nr. 589; (SEG 41, 1991 nr. 1809); Ephesos kopyası: I. Ephesos III, 975 A/B; Petzl 1985, 70-71) toprak sorununda olduğu gibi.

¹⁸ L. Robert bu yazıtın Ploutonium haklarıyla alakalı olmadığına inanmaktadır. Zira yazıt Akharaka, Salavatlı ya da Sultanhisar'da değil, Nysa'da bulunmuştur: Robert L. - J., 1954, 291 dn. 9.

¹⁹ Rigsby 1996, 399-406.

Bu görüşe bağlı olarak Rigsby Roma yandaşlarının Pergamon ve Ephesos'ta olduğu gibi burada da öldürülmüş olabileceğine işaret etmektedir. Ancak Ph. Gauthier bu görüşün zorluğuna dikkat çekmektedir²⁰. Gerçekten de Mithradates'in yapmış olduğu bir hareket Roma yönetimine delil olarak sunulabilir miydi? Rigsby bu konuda da şöyle bir yorum yapmaktadır: Belki de Nysa'lılar Mithradates'in bile Plutonium haklarına saygı göstermiş olduğunu vurgulamak suretiyle Roma'yı ikna etmek istemişlerdir²¹. Her ne kadar Gauthier'nin çekincesi haklı görünse de²² Rigsby'nin önerisi de dikkate alınmayacak nitelikte değildir²³. Rigsby yazıtta iki kez geçen ὑπὸ τῶν ἔμπροσθεν βασιλέων (=önceki krallar tarafından) ifadesini kanıt olarak sunmaktadır. Zira bir Seleukos kralının bu ifadeye başvurması olası görünmemektedir. Bu tür mektuplarda bir Seleukos kralı tarafından kullanılmaya alışılmış olan ifade “atalarımız tarafından” olmalıdır. Bu sebeple de söz konusu kralın Antiokhos III olma olasılığı bulunmamaktadır. W. Orth tarafından mektubu yazan kişinin Eumenes II olabileceği ifade edilmiştir²⁴. Zira bu önerme de oldukça makuldür. Çünkü her ne kadar çok kesin göstergeler olmasa da Nysa'nın Attalid idaresine girmiş olduğu düşünülmektedir²⁵. Ancak Welles mektubun yazılış stiline Attalid yazı stiline uygun olmadığını ifade etmiş²⁶ ve Rigsby de bunu kabul etmiştir. Bu durumda Antiokhos III ile Eumenes II bu mektubun yazarı olarak düşünülemeyecektir. Geriye de tek bir seçenek kalmaktadır: Mithradates VI Eupator. Acaba gerçekten de bu mektup Hellenistik bir kral tarafından mı yazılmıştır, yoksa bir Romalı da söz konusu olabilir mi? Esas olarak Rigsby yazıtta “bundan sonra her zaman onların çıkarına faydalı olmaya çalışacağına”²⁷ yapılan vurgudan yola çıkarak mektuptaki konuşma biçiminin Roma magistratlarının konuşma biçimine benzer olduğunu tespit etmiştir²⁸. Caesar'ın Mytileneliler'e yazdığı mektubunda bu ifadeyi bizzat kullanmasından da hareketle buradaki mektubun Caesar tarafından yazılmış olabileceği önerilebilir. Zira Caesar 40'lı yıllarda pek çok Yunan kentinin *asylia* hakkını onaylamış ya da *asylia* sınırlarını genişletmiştir²⁹. Eğer bu önerme doğru ise Caesar'ın “bizden önceki krallar” ile kastettiği Romalılardan önceki krallar ol-

²⁰ Gauthier 1989, 408.

²¹ Rigsby 1996, 403.

²² Santangelo 2007, 55-56 dn. 23.

²³ Rigsby 1996, 403.

²⁴ Krş. Orth 1977, 34. Krş. Rigsby 1996, 402 dn. 14.

²⁵ Meyer Apollonis *phyle* (CIG 2948) ismine dayanarak Pergamon yönetiminin söz konusu olduğunu düşünmektedir: Meyer 1925, 127. Krş. Thonemann 2011, 46.

²⁶ Welles ayrıca metinde yer alan boşluğun fazla olması nedeniyle Mithradates ismine daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Welles 1934, 262. Krş. Rigsby 1996, 401-402.

²⁷ Str. 14-15: εἰς τὸ λοιπὸν π[ε]ράσσομαι ἀεὶ τινοῦ ἀγαθοῦ π[αραί] | [τι]ος γείνε[σθαι ἐπὶ τῶι συμφ]έρουτι ὑμῶ[v.]

²⁸ Esas olarak bu ifade tarzına Hellenistik Dönem devletlerarası mektuplaşmalarında da çok yaygın olmasa da rastlanmaktadır: Welles 1934, nr. 63; Rigsby 1996, nr. 151, 156, 157. Ancak Romalılar Hellenistik yazışma modellerini kendilerine adapte etmişlerdir: Sherk 1969, 186-189. Roma örnekleri için ayrıca bk. Sherk 1969, nr. 35, 9 vdd.; 38, 22; 58, 80. Caesar Mytileneliler'e yazdığı mektubunda bu ifadeyi bizzat kullanmıştır: Sherk 1969, nr. 26,b,4 ve 35. Krş. Rigsby 1988, 151 ve dn. 109, 110.

²⁹ Caesar tarafından onaylanan *asylia* hakları için bk. Pergamon: Rigsby 1996, 383-84, nr. 180, 181; Aphrodisias: Rigsby 1996, 428-432, nr. 212, 213. Miletos (Didyma) ve Sardeis'te *asylia* sınırlarının Caesar tarafından genişletilmesine ilişkin bk. *I. Didyma* nr. 391, A II, str. 7-10 (= *OGIS* 473). Krş. Rigsby 1996, 177 ve 433-37, nr. 214.

malıdır. Zira Nysa Romalılardan evvel kralların egemenliği altında yaşamıştır. Burada Caesar kendisinin de bir kral olduğuna vurgu yapmamaktadır³⁰. Burada yazıtla ilgili tek sıkıntı Caesar'ın adının yazıtta var olan boşluğa sığıp sığmayacağıdır. Zira iki bloktan oluşan yazıtın ilk bloğunda 29 ile 31 arasında harf kullanılırken, sağdaki blokta 17-28 arasında harf kullanılmıştır. Sol sütunun ilk satırındaki Νυσσαέων τῆ β hariç tutulacak olursa Caesar'ın adı için 20-21 harf kullanılabilir. Kentin adı yazıtta yer almıyorsa bu sayı daha da artabilir ancak mektupta kentin adının yer alması daha büyük bir olasılıktır. Bu nedenle Caesar için bu yazıtta daha kısa bir ad dizgisi önermek gerekecektir: Γάιος Καίσαρ δικτάτωρ τὸ β' / Γάιος Καίσαρ αὐτοκράτωρ/ etc³¹.

Bu mektubun yazarını ortaya koymak için Nysa'da faaliyette bulunmuş Romalılara göz atmak yerinde olacaktır. Kent MÖ I. yüzyılda bazı nüfuzlu Romalılarla ilişki içine girmiştir³². Olasılıkla bu ilişkinin en önemli nedeni (başka nedenlerin yanı sıra) Hellenistik krallardan elde ettiği tapınak haklarını Roma yönetimine onaylatmak olmalıdır. Nysa'da rastladığımız son *patron* C. Iulius Caesar'ın Pharsalos Zaferi'ni müteakip Asya ve komşu eyaletlerin idaresini verdiği Cn. Domitius Calvinus'tur³³. Calvinus 48/47³⁴ yılında Nysa'da *antistrategos/propraetor* sıfatıyla *patron* olarak onurlandırılmaktadır³⁵. Bundan sonra Nysa'da başka bir *patron*'a rastlanmamaktadır. Muhtemelen kent Calvinus aracılığı ile³⁶ Caesar'dan istediği onaylamayı almış olmalıdır. Caesar'ın kente büyük imtiyazlar sağladığının bir diğer kanıtı ise kentte ele geçen *phyle* yazıtlarıdır. Kent, *phyle*'lerinden birine Caesar'ın

³⁰ Her ne kadar Caesar ile ilgili kral yakıştırmaları yapılsa da (örneğin Cicero kendisini *tyrannus: Deiot.* XXXIII-XXXIV; *Ep. ad Atticum* XIV. 14. 2 ve 4; XIV. 17. 6; XVI. 14. 1; *dominus* (*Ep. ad Atticum* XV. 4. 3) ve *rex* (*Ep. ad Atticum* XIV. 11. 1) olarak da tanımlamıştır) ve kendisinin de bunu arzu ettiği anlaşılrsa da Caesar kendisini kral olarak tanımlamamıştır. Suet. *Iul.* LXXIX; Plut. *Caes.* LX, LXI, LXIV; *App. bell. civ.* II.108-109; Dio XLIV. 9-11.

³¹ *I. Smyrna* 590 = Sherk 1969, nr. 54, str. 1-2: [Γάιος Ἰούλιος Καίσαρ] αὐτοκ[ράτωρ, ἀρχιερεὺς καὶ δικτάτωρ τὸ β' Περγαμηνῶν ἄρχουσι] | [βουλῆ δῆμω χαίρει]ν. Sherk, nr. 26, col. a, str. 1-2: [Γάιος Ἰούλιος Καίσαρ αὐτοκράτωρ ὕπατος τὸ δε[ύτε]ρον Μυτιληναίων ἄρχουσι βουλῆ δῆμω χαίρειν...; col. b, str. 7-8: [Γάιος Ἰούλιος Καίσαρ αὐτοκράτ]ωρ δικτάτωρ τ[ὸ τ]ρίτον καθε[σταμέ]νος τὸ τέταρτον Μυτιληναίων ἄρχουσι βο]υλῆ δῆμω χαίρειν. *SEG* XXXIX. 1290 (Sardeis), str. 3-5: Γάιος Καίσαρ αὐτοκρά[τωρ] καὶ ἀρχιερεὺς, ὕπατος τὸ | πέμπτον, δικτάτωρ διὰ βίου. Reynolds 1982, nr. 35, str. 2-3: ἔκριναν] ὁ μέγας | [Καίσαρ? ὁ δικ]τάτωρ.

³² Kentte ilk onurlandırılan Romalı *proconsul* Q. Mucius Scaevola'nın oğlu Q. Mucius Scaevola'dır: Blümel 2007; Raßelnberg 2007. İmparator Tiberius'un babası Ti. Claudius Nero kentin *patron*'u olarak tanımlanmaktadır: Cic. *Fam.* XIII. 64. 1-2. Ayrıca bk. Eilers 2002, 248-49, C119. Kentte onurlandırılan bir diğer *patron* P. Licinius Crassus Iunianus'tur: Radet 1890, 231-32, nr. 3; Eilers 2002, 249, C120.

³³ *Caes. Bell. Alex.* XXXIV. 1: ad Domitium Calvinum, cui Caesar Asiam finitimasque provincias administrandas tradiderat.

³⁴ Calvinus bu sırada eyalet valisi değildir. 48/47 yılında C. Rabirius Postumus'un *proconsul* sıfatıyla Asia Eyalet valisi olmasına ilişkin bk. Kreiler 2008, 40-42.

³⁵ Kadıoğlu 2006, 143. Ayrıca bk. 5, 96; Blümel *et al.* 2009.

³⁶ Knidos kenti özgürlük ve dokunulmazlığı Caesar'ın çok yakın bir arkadaşı olan Theopompos vasıtasıyla elde etmişti: Plut. *Caes.* XLVIII. 1; Strab. XIV. 2. 15. Pergamon kenti de *asylia* hakkını yine Caesar'ın dostu Mithradates (Aleksandria'da Caesar'ın yaşamını kurtarmıştı) adlı bir yurttaşı vasıtasıyla elde etmiş görünmektedir: Rigsby 1996, nr. 180 ve 181.

adını vermiştir³⁷. Kısacası Caesar Nysa için önemli bir şahsiyettir³⁸. Ancak bu önem yalnız Augustus'un babası olmasından kaynaklanmasa gerektir. Benzer şekilde Mytileneliler de Roma ile aralarındaki dostluk ve müttefikliği yenilemek amacıyla Potamon'u elçi olarak Caesar'a yollamışlar ve Caesar da mektuplar yollamak suretiyle bunu onaylamıştır. Sherk mektuplardan ilkinin Pharsalos'tan hemen sonraya tarihlendirmektedir³⁹. Potamon'un Caesar'ı ziyaret ettiği yeri⁴⁰ Sherk Appianus'a dayanarak⁴¹ Troas sahili boyunca herhangi bir yer olarak tahmin etmektedir⁴². Appianus'a göre pek çok Ion ve Aiol kenti Pharsalos'un ardından Hellespontos'u geçtikten sonra Caesar'a elçiler yollamışlardır. Ayrıca Delos, Pergamon, Chios, Ephesos ve Atina gibi pek çok kent Pharsalos'tan hemen sonra Caesar'ı onurlandıran yazıtlar dikmişlerdir⁴³. Benzer bir durum Nysa için de söz konusu olabilir. Yani Pharsalos'u müteakip Calvinus'un Asia'da olduğu dönemde Nysa'lı elçiler olasılıkla hem Caesar'ı Roma'nın başındaki resmi otorite olarak tanıdığını göstermek ve hem de tapınak haklarını onaylatmak amacıyla Caesar'a elçiler yollamışlar ve bunda da muvaffak olmuşlardır.

Mektubun yazarının Caesar olduğuna ilişkin önerimiz doğru ise, Plouton-Kore, bilinen tapınaklar içerisinde bu hakkı en erken elde eden tapınak olmalıdır. Zira bazı tapınaklar bu hakkı Caesar'a yakınlığıyla bilinen bir kişi vasıtasıyla bazı kentler ise *proconsul* Servius Isauricus vasıtasıyla elde etmişlerdir. Nysa bu ayrıcalığı 48/7 yılında Calvinus vasıtasıyla elde ederken, hemen arkasından 47 yılında Pergamon, vatandaşı Mithradates vasıtasıyla elde etmiştir⁴⁴. Kısa bir süre sonra Pergamonlular olasılıkla Marcus Fannius adlı bir *publicanus* (mültezim) ile kutsal yasalar ve *asylia* ile ilgili bir sorun yaşayınca Isauricus'a başvurmuşlardır⁴⁵. Isauricus da kente *epikrime tes asylias* başlığı ile bir mektup yollamıştır. Sardeis Kenti ise Artemis Tapınağı için 4 Mart 44 yılında Caesar'dan *asylia* sınırlarında genişleme elde etmiştir. Caesar Sardeis'in bu hakkının Ephesos Artemis Tapınağı'ndaki aynı haklarla geçerli olmasına karar vermiştir. Çok benzer şekilde Plarasa-Aphrodisias kentinin Aphrodite Tapınağı'nın *asylia* hakkı 39 yılında bir *senatus consultum* vasıtasıyla (*senatus consultum de Aphrodisiensibus*) Roma *senatus*'unca onaylanırken de tapınağın bu hakkının Ephesos Artemis Tapınağı'nın sahip olduğu aynı hakka göre olmasına karar verilmiştir⁴⁶. *Senatus* ayrıca tapınağın çevresinde her yönden daire şeklinde, 120 adımlık bir alanın *asylos* olmasına karar vermiştir⁴⁷. Aphrodite tapınağının *asylia* hakkının Augustus öncesinde Caesar tarafından onaylandığı yönünde genel bir kanı mevcuttur⁴⁸.

³⁷ CIG 2947 = McCabe nr. 38: φυλή Καισάρηος, Nysa *phyle*'leri ile ilgili olarak bk. Kunnert 2012, 132-133. Küçük Asia'da Caesar adıyla başka bir *phyle* ismi tasdik ediliyor gibi görünmemektedir: Liebenam 1967, 222-223; Kunnert 2012.

³⁸ Nysa *phle*'leri genel olarak Roma öncesi ve sonrası kente özgü önemli karakterlere göre çift olarak tasarlanmıştır: Sebaste-Athenais; Agrippis-Antiokhis; Octavia-Apollonis; Germanikis-Seleukis. Buna rağmen φυλή Καισάρηος'un tek başına bir unsur olması kentin Caesar'a atfettiği önemi bir kez daha vurgulamaktadır.

³⁹ Sherk 1969, 152-53.

⁴⁰ Sherk 1969, nr. 26, col. a, str. 5: συνέ[τυχόν μοι.....

⁴¹ App. *Bell. Civ.* II. 89.

⁴² Sherk 1969, 153.

⁴³ Raubitschek 1954, 65-75 ve plate III; Robert 1955, 257 vdd. Krş. Sherk 1969, 153 dn. 8.

⁴⁴ Rigsby 1996, 377-383, nr. 180 ile birlikte.

⁴⁵ Rigsby 1996, nr. 181. Krş. Dignas 2002, 295-96.

⁴⁶ Reynolds 1982, nr. 8; Rigsby 1996, nr. 212.

⁴⁷ Reynolds 1982, nr. 8, str. 55-58. Ayrıca bk. Rigsby 1996, nr. 212.

⁴⁸ Krş. Reynolds 1982, nr. 8, str. 41-42: τὰ τε λοιπὰ ὅσα θεὸς Ἰούλιος περὶ ἐκείνων τῶν πραγμάτων διετάξατο |

Her iki örnekte de ama özellikle Sardeis'te Ephesos Artemis Tapınağı'na yapılan vurguya istinaden Ephesos Artemis Tapınağı'nın diğer tapınakların *asylia* hakkı için Caesar Dönemi'nde bir emsal oluşturduğu düşünülmektedir⁴⁹. Rigsby Ephesos'un emsal gösterilmesinin Ephesos'un başkent olması ya da Ephesos'un bu hakkı Mithradates'ten sonra ilk alan kent olmasından kaynaklanabileceğini önermiştir⁵⁰. Sebep ne olursa olsun emsal teşkil etmesinden yola çıkarak Ephesos Artemis Tapınağı'nın bu hakkı Caesar'a onaylattığını (4 Mart 44 *terminus ante quem*) düşünmek gerekecektir⁵¹. Ephesos'luların İmparatorluk Dönemi'nde Servilius Isauricus'un iki rahibini onurlandırmasından⁵² hareketle Ephesos'taki onaylamanın Isauricus vasıtasıyla gerçekleştiği düşünülebilir. Aslında Isauricus'un *epikrime*'sini içeren Pergamon yazıtının da eksik kısımlarında Ephesos Artemis Tapınağı'nın emsal olarak gösterilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü yazıtta geçen “ἐμοὶ προσήλθον ὑπὲρ τῶν τοῦ Ἀσκλη|πιοῦ ἱερῶν νόμων ἀσυλίας τε. ἥ τις ὑμεῖν ἀντίστα|σις ὑπὲρ τῶν τοῦ ἱεροῦ δικαίων πρὸς Μάρκον Φάννιον | Νεμερίου υἱὸν Τηρητεῖνα ὑπῆρχεν.” ifadesinden hareketle bir *publicanus* olması muhtemel olan M. Fannius adlı bir kişinin tapınağın haklarına karşı çıktığı ve Isauricus tarafından bu hakların düzenlendiği anlaşılmaktadır. Isauricus tarafından metnin devamında bu hakların Ephesos Artemis Tapınağı'ndaki gibi olmasına karar verilmiş olabilir. Bu emsal göstermeler genel olarak Isauricus'un *proconsullük* dönemine rastlıyor gibi görünmektedir⁵³. Ephesos Artemisi'nin *asylia*'sını Caesar'a onaylatmasının daha önce olmuş olması ihtimal dâhilinde olsa da daha çok, Isauricus'la bağlantı içinde gibi durmaktadır. Bu nedenle muhtemelen Ephesos bu hakkı Caesar'a onaylatan ilk kent değildir. Isauricus öncesi hakkı onaylanan kentler yalnızca Mithradates vasıtasıyla Pergamon⁵⁴ ve bizim önerimiz doğru ise, Calvinus vasıtasıyla Nysa'dır ve her iki örnek de bu kentlerin Caesar'la olan hatır-gönül ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

Yazıtla ilişkin bir diğer sorun ise mektubun başında yer alan dört satırlık metnin bu mektuba ait olup olmadığıdır. Hiller von Gaertringen bu metni mektuba başlamadan önceki başlık niteliğindeki

[πάντα κύρια διαμένειν?... Aphrodite Tapınağı'na ilişkin 2 sınır yazıtı için bk. Reynolds 1982, nr. 35; Rigsby 1996, nr. 213. Caesar'a olan hizmetlerinden dolayı Caesar'ın Aphrodisiaslılara bir *edictum* yollamasına dair bk. Tac. III. 62. 2.

⁴⁹ Reynolds 1982, 79; Herrmann 1989, 143 vd; Dignas 2002, 296-97.

⁵⁰ Rigsby 1996, 389.

⁵¹ Eskiden beri (Rigsby 1996, 385-388) *asylia* hakkına sahip olan Artemis Tapınağı'nın 90'larda hala bu hakkı koruduğu anlaşılmaktadır (Cic. *Verr.* II. 1. 85: *in illud asylum confugisset*). Ancak 88'de tapınağa sığınan Roma yandaşlarının öldürülmesi neticesinde tapınağın bu hakkı iptal edilmiştir. Tapınağın *asylia* sınırlarına ilişkin bilgi veren Strabon'da (XIV. 1. 23 [641]) Caesar'a herhangi bir değini bulunmamaktadır. Kendisi, İskender'in sınırları 1 *stadion*; Mithradates'in bu sınırları tapınağın çatısından attığı okun gittiği yere kadar genişlettiğini; Antonius'un bu sınırları iki katına çıkardığını; Augustus'un ise bu sınırları daralttığını söylemektedir (krş. Rigsby 1996, 388-90). Strabon'un Caesar'dan bahsetmemesi Caesar tarafından sınırların genişletilmemesinden kaynaklı olabilir. Yani Caesar olasılıkla 90'larda geçerli olan sınırları onaylamış olsa gerekir.

⁵² *I. Ephesos* III, 702; *I. Ephesos* VII/1, 3066 (Robert, J. – L. 1948, 40-42). Krş. Rigsby 1996, 389.

⁵³ Rigsby Magnesialıların Isauricus'a kent ve tapınaklarına yaptığı hayırhahlıktan dolayı şükranlarını sunmasından (*I. Magnesia* 142) yola çıkarak aslında Artemis Leukophryene Tapınağı'nın haklarının Sulla tarafından (Tac. *Ann.* III. 62. 1, Rigsby 1996, 183) onaylanmış olmasına rağmen 44 yılında Caesar tarafından yenilenmiş olabileceğini önermektedir. Rigsby 1996, 184-85.

⁵⁴ Pergamon'un bu hakkı elde ettiği Isauricus'un gelişinden kısa bir süre önceye, 47 yazıtının sonuna denk gelmektedir. Rigsby 1996, 378. Bu nedenle muhtemelen Nysa bu hakkı Pergamon'dan daha evvel elde etmiş olmalıdır.

bir giriş olarak düşünmüştür. Buna karşılık Welles bu giriş metninin başka örneklerle örtüşmediğine karar vermiş ve bu metnin birden fazla kraliyet mektubunun girişi olabileceğini ve bu girişin de belirli bir sırayla yazılan yazıtların ortasında kaldığı için bu mektuba ait olamayacağını vurgulamıştır. Dört satırlık bu metnin başka bir mektubun sonu olabileceğini öneri olarak getirmiştir. Welles'in önerisi aynı yönetimin farklı kralları söz konusu olduğunda doğru görünmektedir. Bununla birlikte yeni bir yönetim söz konusu olduğunda, hele ki bu yönetim Roma ise bu türden bir giriş metni söz konusu olabilir. Özellikle bu dört satırlık metin kendi içinde çok ciddi sorunlar barındırmaktadır. Öncelikle metin anlamlı kelimeler oluşturabilecek bir okumaya sahip olmaktan çok uzaktır. Buna bağlı olarak yapılabilecek okuma önerileri kesin bir sonuca ulaşmamaktadır. Bu nedenle bu fragmana ilişkin sadece genel değerlendirmeler yapmak daha doğru görünmektedir. Öncelikle fragmanın 4. satırı olasılıkla Hiller von Gaertringen'in de önerdiği üzere tarih içermektedir: örn:μηνός Δαισί]ου ιζ' gibi. İlk üç satır ise gerçekten de mektuba giriş metni olmalıdır. Zira *hiera grammata* olarak adlandırılan tapınak haklarına ilişkin ele geçen diğer mektuplar da ayrı ayrı giriş metinlerine sahiptir⁵⁵. Eğer mektubun Caesar tarafından yazıldığına dair önerimiz doğru ise bu girişin şöyle başlaması ihtimal dâhilindedir: ἐπίκριμα τοῦ Καίσαρος περὶ τῆς ἀσουλίας⁵⁶. Bu ifadenin devamında bir *relativus* yan cümlesinin yer alması ve bu cümlenin μὲν ... δὲ kurmasını ihtiva etmesi ihtimal dâhilindedir: “ki bu haklar bir taraftan krallar Seleukos ile (oğlu) Antiokhos tarafından Atymbriani'ye de bahşedilirken öte taraftan Antiokhos Megas tarafından da Nysalılara bahşedildi/Nysalılar için kapsamı/sınırları genişletildi”. Toparlayacak olursak” bir taraftan krallar Seleukos ile (oğlu) Antiokhos tarafından Atymbriani'ye öte taraftan Antiokhos Megas tarafından da Nysalılara bahşedilen/Nysalılar için kapsamı genişletilen falanca haklara ilişkin Kaisar'ın *epikrīma*'sı”⁵⁷.

4- *Proconsul* Cn. Cornelius Lentulus'un Nysalılara mektubu: Sherk 1969, nr. 69=Rigsby 1996, nr. 186.

MÖ 1 yılına ait belgeye göre Demetrios oğlu, kentin *strategos*⁵⁸ takımından Apollonios Papas *proconsul*'e gidip çözümünü istediği meseleyi beyan etmiş ve *proconsul*'ün konuya ilişkin mektubunu kente getirerek tapınağa bahşedilmiş olan üç hakka ilişkin belgeleri restore etmektedir:

8Ἀρτεμίδωρος Δημητρίου Παπᾶς, τῶν
τῆς πόλεως στρατηγῶ<ν> ἐπιμεληθεὶς ἀποκατέστη-
σεν εἰς τὸ γραμματῆον τὰ ἱερὰ γράμματα περὶ τῶν θεῶν
καὶ τῆς ἀσουλίας αὐτῶν καὶ τῆ[ς] ἰκεσίας καὶ τῆς περὶ τὸ ἱε-
12ρὸν ἀτ[ε]λήας, ἐμφ[α]νίας Γν[α]φ Λέντλφ Αὐγορι τῷ ἀνθυπ[ά]-

⁵⁵ Krş. Seleukos I ile oğlunun mektubu (yük. nr. 1), Lentulus Augur'un mektubu (aş. nr. 4).

⁵⁶ Roma otoritelerinin resmi kararnamelerine (*decretum*) işaret eden ἐπίκριμα sözcüğü MÖ I. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır: C. Iulius Caesar'ın Pergamon'a yazdığı mektupta, P. Servilius Isauricus'un yine Pergamonlulara yazdığı mektubunun giriş metninde, Marcus Antonius'un Plarasa-Aphrodisias'a mektubunda vs. bu sözcük kullanılmıştır. Bk. Sherk 1969, 194-195.

⁵⁷ Bu giriş metni gerçekten çok belirsizdir. Kubitschek, Oehler ve Pringsheim'in kopyalarına dayanan Hiller von Gaertringen'in metninde (1913, 64) τόπον sözcüğü yer almaktadır. Gaertringen bunun için πάν]τα τρόπον okumasını önermektedir. Welles ise (1934, 262) κα]τὰ τρόπον şeklinde bir öneri getirmektedir. Ancak bu giriş metninde eğer ki bir tapınak arazisi söz konusu ise τόπον sözcüğünün yer alma olasılığı da bulunmaktadır. Krş. *I. Kyme*, nr. 17, str. 3: δημόσιοι τόποι ἢ ἱεροί; str. 9-10: ἀποκατασθηνῆναι εἰς τὸν δημ[όσιον τόπον] | ἢ ἱερὸν τῆς πόλεως...

⁵⁸ *Strategos*'lara ilişkin bk. Gökalp-Özdil 2015, 147-148.

τῷ καὶ ἀποδοῦς <τ>ῆν ὑπογεγραμμένην ἐπιστολή<ν>.

MÖ 1 yılında evvelce tapınağa bahşedilen ayrıcalıklarla ilişkili belgelerin yeniden düzenlenmesi Asia Eyalet Valisi Cn. Cornelius Lentulus Augur'un izniyle gerçekleşmiştir. Yazıtta geçen εἰς τὸ γραμματῆον ifadesinden bu belgelerin kent arşivi için düzenlendiği düşünülmektedir. Bu belgelerin neden düzenlenmeye ihtiyaç duyduğu ve vali izninin neden gerekli olduğu konusu bilim insanlarının zihnini meşgul edegelmiştir. Gaertringen ve Sherk belgelerin savaş ya da yangın gibi fiziksel bir zarara uğradığını ifade etmektedir⁵⁹. Ancak belgeler fiziksel bir etki ile yok olsa bile bu kez papirüslere ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Yani aynı anda hem yazıtlar hem de papirüsler yok olacak ki bu belgeler kent arşivi için yeniden yazdırılsın. Ve bunun için neden valinin onayına ihtiyaç duyulsun? Bununla ilgili olarak da belgelerin şahsi kopyalardan ya da tapınak kopyalarından yazdırılmış olabileceği ve *grammateion* sözcüğüyle tapınağın arşiv duvarının kastedilmiş olabileceği önerilmiştir⁶⁰. Gerçekten de ortada çok karmaşık gibi görünen bir durum söz konusudur. Öncelikle εἰς τὸ γραμματῆον ifadesindeki γραμματῆον sözcüğünü kent arşivinden⁶¹ ziyade “*memorandum*”⁶² yani bildiri, tebliğ, genelge ya da talep (rescript) olarak; εἰς *praepositio*'sunu ise “-e göre/-e uygun olarak, göz önünde tutarak” şeklinde anlamak belki sorunun çözümüne katkı sağlayabilir. Yani kentin *strategos* takımından Artemidoros Papas *proconsul* Cn. Lentulus Augur'a rapor ettiği (ἐμφ[α]νίσας) tanrıların haklarına ilişkin τὰ ἱερὰ γράμματα'yı valinin buyruğu (olasılıkla valinin mektubunda yer alıyordu) doğrultusunda restore etmiştir. Muhtemelen MÖ 1 yılında söz konusu yazıtlar kentte taş üzerinde sergilenmiyordu. Çünkü tapınak hakları ile ilgili sorunlu bir durum söz konusuydu. Artemidoros Papas, *proconsul* Cn. Lentulus Augur'a arşivlerden toplayarak rapor ettiği τὰ ἱερὰ γράμματα'yı yeniden taş üzerine yazdırmıştır. Olasılıkla kentin, tapınak haklarını Augustus Dönemi ve sonrasında da devam ettirebilmesi için söz konusu ayrıcalıklara evvelden beri sahip olduğunu ispat etmesi gerekti. ἀποκατέστησεν (restituit) ifadesi ile bir tapınağın ihmal edilmiş ya da elinden alınmış önceki ayrıcalıklarının iyileştirilmesi ya da iade edilmesi anlaşılmalıdır. Yani bu terim vergi muafiyetinin onaylanması, tapınağın sahip olduğu arazinin yeniden düzenlenmesi ya da tapınağın taşınabilir hazinelerinin yerine konulması gibi çeşitli restorasyon şekillerini ifade etmektedir⁶³. Ancak burada restore edilen şey tanrıların haklarına yönelik belgelerdir. Cümleden tapınak haklarının da restore edildiği gibi bir anlamı doğrudan çıkarılamıyoruz. Belki yazıt fragman halinde olmasaydı *proconsul*'ün mektubundan tapınak haklarının restorasyonu ile ilişkili bilgiler edinebilirdik. Bununla birlikte yukarıda 1 numaralı yazıtın başında geçen θεραπεία sözcüğü ile yine de muhtemelen, söz konusu tapınak haklarındaki bir iyileştirme kastediliyor olmalıdır. Bu eylemi Augustus'un Asia Eyaleti'nde gerçekleştirdiği tapınakların yeniden canlan-

⁵⁹ Gaertringen 1913, 65; Sherk 1969, 350.

⁶⁰ Rigsby 1996, 405. Krş. Sherk 1969, 350.

⁶¹ Kent arşivinin τὰ ἀρχαία olarak adlandırıldığını Roma İmparatorluk Dönemi'nden bir başka yazıttan öğrenmekteyiz: *CIG* 2950, str. 4.

⁶² *LSJ* s.v. γραμματεῖον.

⁶³ Dignas 2002, 171. Debord (1982, 377, nr. 133, 379, nr. 164; krş. Dignas 2002, 187 dn. 345) ἀποκαθίστημι fiilinin şahıslar kutsal araziye tecavüz ettiğinde yapılan bütün restorasyonlar için kullanıldığını vurgularken; Atkinson, (1962, 284) bu terimin yalnızca tapınağın taşınabilir hazinesini fiziksel olarak yerine koyma değil aynı zamanda da tapınağın çeşitli gelir kaynaklarının tam bir tetkiki anlamına geldiğini varsaymaktadır.

dırılması/restorasyonu ve kamu arazisi ile kutsal arazilerin yeniden düzenlenmesi politikası çerçevesinde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olsa gerektir⁶⁴. Zira kendisinin Ephesos, Pergamon, İlion ve Lagina'da tapınakların kapsamını genişlettiği ya da yeniden inşa ettirdiği yazıtlar vasıtasıyla kanıtlanabilmektedir⁶⁵. Üç bölümden oluşan ve bilingual olarak yazılmış Kyme yazıtı Augustus'un yürüttüğü bu politika hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Yazıtın ilk bölümü Augustus ile Marcus Agrippa'nın *consullükleri* sırasında kaleme alınmış olup kendilerinin talimatnamelerini içermektedir. Buna göre her eyalette kent içinde ya da dışındaki kamu arazileri ile kutsal araziler olarak güvence altına alınmış topraklara ve bunların varlıklarına el konulamaz, bunlar satın alınmaz, satılamaz ve hediye olarak verilemez. Aksi durumda eyaletten sorumlu kişi söz konusu araziye kamu ya da kutsal arazi olarak restore etme işiyle ilgilenecektir. Latince olarak yazılmış ikinci bölümde ise kentin Lysias adlı bir vatandaşı tarafından Dionysos Tapınağı'na el konulmuştur. *Thiaseitai* tapınağın üzerinde yazılı olan Augustus'un emrine göre ücretini ödeyerek tapınağı restore etmek istemektedirler⁶⁶. Ancak buna Lysias tarafından engel olunmaktadır. Bu noktada *proconsul* L. Vinicius işe karışarak Kymelilerden Lysias'ın tapınak için belirlenen meblağı alması, tapınağı tanrıya bırakması (restituat) ve tapınağın üzerine "*rahmetli Iulius'un oğlu imparator Caesar Augustus bunu restore etti*"⁶⁷ diye yazılması işi ile ilgilenmelerini istemektedir. Eğer Lysias Apollonides'in teminat/ipotek olarak talep ettiklerine karşı çıkacak olursa, valinin kendisi nerede olursa olsun, teminatı Apollonides'e vermesini buyurmaktadır. Ancak kendisi tapınağın Lysias tarafından satılmasını tercih ettiğini vurgulamaktadır⁶⁸. Talimatname çok açıktır: Augustus ve Agrippa tarafından kentlerin içinde ve dışındaki kamu arazisi ve kutsal olarak belirlenen arazilerin düzenlenmesi işiyle söz konusu eyaletin başındaki kişi ilgilenecek ve bu şekilde restore edilen tapınağın üzerine de Augustus tarafından restore edildiği yazılacaktır. 27 yılında başlayan bu restore çalışmalarının uzun yıllar devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Augustus Ephesos Artemis Tapınağı'na MÖ 23-21 yıllarında toprak bağışında bulunmuştur⁶⁹. MÖ 6/5 yılında da bu kez tapınağın sınırlarını restore etmiştir⁷⁰: Imp. Caesar | Augustus fines | Dianae restituit | Ἀυτοκράτωρ Καίσαρ Σεβασ|τὸς ὄρους Ἀρτέμιδι | ἀποκατέστησεν.

Dolayısıyla Nysa'da da MÖ 1 yılında benzer bir düzenleme veya restore durumu söz konusu olmuş olmalıdır. Bu da neden Asia *proconsul*'ünün işe müdahil olduğunu açıklayacaktır.

⁶⁴ Augustus *res gestae*'da Asya Eyaleti'ndeki pek çok tapınağın iç savaşta mücadele ettiği Antonius tarafından soyulması üzerine eyaletteki tüm tapınakların iyileştirilmesini istemektedir: *Res Gestae* XXIV: In templis omnium civitatum provinciae Asiae victor ornamenta reposui, quae spoliatis templis is cum quo bellum gesseram privatim possederat. Ἐν ναοῖς πασῶν πόλεων τῆς Ἀσίας νεικήσας τὰ ἀναθήματα ἀποκατέστησα, ἃ εἶχεν ἰδία ἱεροσυλήσας ὁ ὑπ' ἐμοῦ διαγωνισθεὶς πολέμιος. Krş. Plin. *Nat. Hist.* XXXIV. 8. 38; Strab. XIII. 1. 30; 14. 1. 14. Ayrıca bk. Mitchell – French 2012, 67-138; Dürüşken 2009. Bunun yanı sıra MÖ 27 yılında da Asya Eyaleti'ndeki kamu arazisi ve kutsal arazinin düzenlenmesini emretmesine dair: *I. Kyme*, nr. 17. Krş. Dignas 2002, 121-128, 161.

⁶⁵ *I. Ephesos* V, nr. 1522 vdd; *OGIS* 328c; *I. İlion*, nr. 84; *I. Stratonikeia* I, nr. 511; krş. Dignas 2002, 120.

⁶⁶ *I. Kyme*, nr. 17, str. 15-16: et cum vellent thiaseitai sacra deo restituere iussu Au[gus]ti Caesaris. ...

⁶⁷ *I. Kyme*, nr. 17, str. 19-20: imp. Caesar Deivei f. Augustu[s] re[stituit]...

⁶⁸ Yazıtla ilgili ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bk. Dignas 2002, 121-126.

⁶⁹ *I. Ephesos* II, nr. 459 = *SEG* XLI (1991), 971. Alföldy 1991a, 157-162; 1991b, 297.

⁷⁰ Kearsley 2001, 149 a, b, c; 150. *I. Ephesos* V, nr. 1523, 1524; *I. Ephesos* II, nr. 440. Ayrıca bk. Vali Paullus Fabius Persicus'un MS 44 yılındaki Augustus'un tapınağın gelirlerine yönelik restorasyonuna işaret eden *edictum*'u: *I. Ephesos* IA, nr. 19B, str. 4-7.

BİBLİYOGRAFYA

- Alföldy 1991a G. Alföldy, "Epigraphische Notizen aus Kleinasien I. Ein beneficium des Augustus in Ephesos". *ZPE* 87 (1991) 157-162.
- Alföldy 1991b G. Alföldy, "Augustus und die Inschriften: Tradition und Innovation. Die Geburt der imperialen Epigraphik". *Gymnasium* 98 (1991) 289-324.
- Atkinson 1962 K. M. T. Atkinson, "The 'Constitutio' of Vedius Pollio at Ephesus and its Analogies". *RIDA* IX (1962) 261-89.
- Blümel 2007 W. Blümel, "Neue Inschriften aus Karien III". *EA* 40 (2007) 41-48.
- Blümel *et al.* 2009 W. Blümel, C. Habicht – T. C. Brennan, "Ehren für Cn. Domitius Calvinus in Nysa". *ZPE* 169 (2009) 157-161.
- BMC Lydia* B. V. Head, *A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lydia*. London (1902).
- Bremen 2007 R. von Bremen, "Leon, son of Chrysaor and the religious identity of Stratonikeia in Caria". Ed. S. Colvin, *The Greco Roman East: Politics, Culture, Society*. Cambridge (2007) 207-244.
- Chaniotis 1996 A. Chaniotis, "Conflicting Authorities Asyilia between Secular and Divine Law in the Classical and Hellenistic Poleis". *Kernos* 9 (1996) 65-86.
- Debord 1982 P. Debord, *Aspects sociaux et économiques de la vie religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine*, Leiden 1982.
- Diest 1913 W. von Diest, *Nysa ad Maeandrum. Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*. Berlin 1913.
- Dignas 2002 B. Dignas, *Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor*. Oxford 2002.
- Dürüşken 2009 *Augustus, Monumentum Acyrantum - Ankara Anıtı*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul (2009).
- Eilers 2002 C. Eilers, *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford 2002.
- Fougères 1887 G. Fougères, "Fouilles de Délos (avril-août 1886): Dédicaces Grecques et Latines". *BCH* 111 (1887) 244-275.
- Gaertringen 1913 H. von Gaertringen, "Eine Urkundenwand von Nysa". Ed. W. Von Diest, *Nysa ad Maeandrum nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*. Berlin (1913) 62-69.
- Gauthier 1989 P. Gauthier, "Institutions". *Bulletin Epigraphique* (1989) 390-408.
- Gökalp-Özdil 2015 N. Gökalp-Özdil, "A New Honorary Decree from Nysa ad Maeandrum". *Philia* I (2015) 146-152.
- Gökalp-Özdil 2016 N. Gökalp-Özdil, "The Heavy Athlete M. Aurelius Eutylichion from Nysa ad Maeandrum". *Philia* II (2016) 163-176.
- Herrmann 1989 P. Herrmann, "Rom und die Asylie griechischer Heiligtümer: Eine Urkunde des Diktators Caesar aus Sardeis". *Chiron* XIX (1989) 127-164.
- I. Adramytteion II J. Stauber, *Die Bucht von Adramytteion II* (IK 51). Bonn 1996.
- I. Didyma *Didyma II: Die Inschriften*. Ed. A. Rehm. Berlin 1958.
- I. Ephesos IA H. Wankel, *Die Inschriften von Ephesos IA* (IK11/1). Bonn 1979.
- I. Ephesos II C. Börker – R. Merkelbach, *Die Inschriften von Ephesos II* (IK 12). Bonn 1980.

- I. Ephesos III H. Engelmann, D. Knibbe – R. Merkelbach, *Die Inschriften von Ephesos III* (IK 13). Bonn 1980.
- I. Ephesos V Ch. Börker – R. Merkelbach, *Die Inschriften von Ephesos V* (IK 15). Bonn 1980.
- I. Ephesos VII/1 R. Meriç, R. Merkelbach, J. Nollé – S. Şahin, *Die Inschriften von Ephesos VII/1* (IK 17/1). Bonn 1981.
- I. Iasos W. Blümel, *Die Inschriften von Iasos I*, (IK 28/1). Bonn 1985.
- I. Ilion P. Frisch, *Die Inschriften von Ilion* (IK 3). Bonn 1975.
- I. Kyme H. Engelmann, *Die Inschriften von Kyme* (IK 5). Bonn 1976.
- I. Magnesia O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Meander*. Berlin 1900.
- I. Smyrna G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna* (IK 24/ 1). Bonn 1987.
- I. Stratonikeia M. Ç. Şahin, *Die Inschriften von Stratonikeia, Teil II/1: Lagina, Stratonikeia und Umgebung* (IK 22/1). Bonn 1982.
- I. Tralleis F. B. Poljakov. *Inschriften von Tralleis* (IK 36/1). Bonn 1989.
- İdil 1999 V. İdil, *Nysa ve Akharaka*. İstanbul 1999.
- İdil – Kadioğlu 2005 V. İdil – M. Kadioğlu, “2003 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”. *KST XXVI/1* (2005) 378-400.
- İdil – Kadioğlu 2006 V. idil – M. Kadioğlu, “2004 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”. *KST XXVII/2* (2006) 131-146.
- İdil – Kadioğlu 2007 V. İdil – M. Kadioğlu, “2005 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”. *KST XXVIII/1* (2007) 647-670.
- IG XI/4 *Inscriptiones Graecae XI, Fasc. 4. Inscriptiones Deli Liberae. Decreta, Foedera, Catalogi, Dedicaciones, Varia*. Ed. P. Roussel. Berlin 1914.
- Kadioğlu 2006 M. Kadioğlu, *Die Scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander*. Forschungen in Nysa am Mäander I. Mainz 2006.
- OGIS W. Dittenberger, *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae I-II*. Leipzig 1903-5.
- Radet 1890 G. Radet, “Inscriptions de la région du Méandre” *BCH XIV* (1890) 224–39.
- Robert J. – L. 1948 L. Robert – J. Robert, *Inscriptions Grecques de Lydie*. Hellenica VI. Paris 1948.
- Robert L. – J. 1954 L. Robert – J. Robert, *La Carie, Histoire et Géographie Historique. Tome II: Le Plateau de Tabai et Ses Environs*. Paris 1954.
- Robert 1955 L. Robert, *Dédicaces et reliefs votifs, villes, cultes, monnaies et inscriptions de Lycie et de Carie*. Hellenica X. Paris 1955.
- Kearsley 2001 R. Kearsley, *Greeks and Romans in Imperial Asia. Mixed Language Inscriptions and Linguistic Evidence for Cultural Interaction until the End of AD III* (IK 59). Bonn 2001.
- Kreiler 2008 B. M. Kreiler, “Anmerkungen zu den Statthaltern der Provinz Asia am Ende der Republik (52-42 v. Chr.)”. *Gephyra V* (2008) 33-52.
- Kunnert 2012 U. Kunnert, *Bürger unter sich. Phylen in den Städten des kaiserzeitlichen Ostens*. Basel 2012.
- Leschhorn – Franke 2002 W. Leschhorn – P. R. Franke, *Lexikon der Aufschriften aus griechischen Münzen I*. Wien 2002.

- Liebenam 1967 W. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Amsterdam 1967.
- LSAM F. Sokolowski, *Lois Sacrées de Lasie Mineure*. Paris 1955.
- Meyer 1925 E. Meyer, *Die Grenzen der Hellenistischen Staaten*. Zürich 1925.
- Mitchell – French 2012 S. Mitchell – D. French, *The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Ancyra)*. Vol. 1. *From Augustus to the End of the Third century AD*. Vestigia 62. München 2012.
- Moretti 1953 L. Moretti, *Inscrizioni Agonistiche Greche*. Rome 1953.
- Orth 1977 W. Orth, *Königlicher Machtanspruch und städtische Freiheit*. Munich 1977.
- Öztaner et al. 2014 S. H. Öztaner, E. N. Akdoğan Arca – N. Gökalp Özdil, “Nysa ad Maeandrum’daki Yeni Bulgular Üzerine Bir Değerlendirme.” Ed. Ç. Aşkit et al., *In Memoriam Filiz Öktem*. Ankara (2014) 225-245.
- Petzl 1985 G. Petzl, “Reste eines ephesischen Exemplars des Senatusconsultum de agro Pergameno”. *EA VI* (1985) 70-71.
- Raßelberg 2007 A. L. Raßelberg, “Ehrung für einen Q. Mucius Scaevola in Nysa”. *EA XL* (2007) 52-54.
- Raubitschek 1954 A. E. Raubitschek, “Epigraphical Notes on Julius Caesar”. *JRS LXIV* (1954) 65-75.
- Regling 1913 K. Regling, “Überblick über die Münzen von Nysa”. Ed. W. von Diest, *Nysa ad Maeandrum nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*. Berlin (1913) 70-103.
- Reynolds 1982 J. Reynolds, *Aphrodisias and Rome*. London 1982.
- Rigsby 1996 K. Rigsby, *Asylia: Territorial Inviolability in the Hellenistic World*. Berkeley - Los Angeles 1996.
- Rigsby 1988 K. Rigsby, “Provincia Asia VI. A Letter to Carian Nysa”. *TAPhA* 118 (1988) 149-53.
- Santangelo 2007 F. Santangelo, *Sulla, the Elites and the Empire: A study of Roman Policies in Italy and the Greek East*. Impact of Empire 8. Leiden - Boston 2007.
- Sarıkaya 2012 S. Sarıkaya, “Asylia. Zaman İçindeki Tarihsel Gelişimi”. Ed. N. E. Akyürek Şahin, B. Takmer – F. Onur, *Akron: Eskiçağ Yazıları 2*. İstanbul (2012) 67-91.
- Segre 1993 M. Segre, *Inscrizioni di Cos*. Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente 6. Rome 1993.
- Sherk 1969 R. K. Sherk, *Roman Documents from the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*. Baltimore - Maryland 1969.
- Syll.³ *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Ed. W. Dittenberger. 3rd edn., eds. F. H. von Gaertringen, J. Kirchner, H. R. Pomtow, E. Ziebarth. 4 vols. Leipzig 1915-1924.
- Thonemann 2011 P. Thonemann, *The Meander Valley*. New York - Cambridge 2011.
- Wallner 1997 C. Wallner, *Soldatenkaiser und Sport*. Frankfurt am Mainz 1997.
- Welles 1934 C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period: A Study in Greek Epigraphy*. New Heaven - Roma 1934.